

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Mađarskog jezika i
književnosti

Andrea Šimunović

Dubrovnik u komedijama Marina Držića

Završni rad

Mentor: Prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Osijek, 2016.

SAŽETAK

U završnom radu pod naslovom *Dubrovnik u komedijama Marina Držića* središnji predmet zanimanja je renesansni Dubrovnik, njegovo stanovništvo i njegovo uređenje za vrijeme života i rada Marina Držića. Na početku se donose podaci o autoru, o razdoblju njegova stvaranja kao i podaci o njegovim djelima. Kao građa za istraživanje prikaza Dubrovnik u Držićevim komedijama poslužile su dvije njegove komedije. Prva je *Novela od Stanca*. Citatima iz te komedije dodani su citati iz druge Držićeve komedije *Skup*. Citati pokazuju opise Dubrovnik, njegovih ulica i njegovih ljudi, od najnižeg do najvišeg staleža, a zatim su uspoređeni s povijesnom građom o gradu Dubrovniku. Podaci o Dubrovniku nisu uzeti samo iz vremena kada je djelovao ovaj poznati hrvatski komediograf već je građa uzeta u širem spektru podataka. Podaci o Dubrovniku su vjerodostojni. Uz citate uzete iz komedija koji svjedoče o tadašnjem Dubrovniku navedeni su svi potrebni podaci kako bi se mogla provjeriti vjerodostojnost preuzetih citata. Uz navedenu istraživačku temu u radu se govori i o samom razdoblju renesanse i uređenju Dubrovnik za vrijeme te književne epohe.

KLJUČNE RIJEČI: Dubrovnik, renesansa, Marin Držić, *Skup*, *Novela od Stanca*, povijesna građa

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. RENESANSA I HRVATSKA KNJIŽEVNOST	2
3. KOMEDIOGRAF I PJESNIK MARIN DRŽIĆ	4
4. <i>NOVELA OD STANCA</i>	6
5. <i>SKUP</i>	7
6. SLIKA DUBROVNIKA U KOMEDIJAMA MARINA DRŽIĆA	8
6.1. Dubrovačke ulice, okolica i zaleđe u komedijama <i>Novela od Stanca</i> i <i>Skup</i>	8
6.2. Život unutar zidina.....	11
6.3. Dubrovčani i seljaci, moda i školstvo.....	11
6.4. Jezik Držićevih komedija	15
7. ZAKLJUČAK	18
8. IZVORI I LITERATURA.....	19

1.UVOD

Komedije Marina Držića donose aluzije na određena zbivanja u renesansnom Dubrovniku. Njegove komedije svojom složenošću traže istraživanje s mnogobrojnih gledišta, ali mi ćemo ovdje pozornost usmjeriti na istraživanje onih detalja koji nam razotkrivaju kroz književni izričaj sliku starog Dubrovnika i života u njemu. Kao predložak za rad o *Dubrovniku u komedijama Marina Držića* uzeli smo dvije njegove komedije. Prva obrađena komedija bit će *Novela od Stanca* dok smo kao drugi predložak uzeli komediju *Skup*. Istraženu sliku renesansnog Dubrovnika u dvjema navedenim Držićevim komedijama potkrijepit ćemo podacima iz literature. Uz pomoć sekundarne literature istražit ćemo Držićev Dubrovnik koji je u komedijama prisutan kroz mnoge likove i njihove dijaloge. Na taj ćemo način pokušati prodrijeti u život renesansnog Dubrovnika Držićeva vremena.

2. RENESANSA I HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Hrvatska renesansna književnost javlja se nakon talijanskog preporoda i to sa znatnim zakašnjenjem. Hrvatska tog vremena podijeljena je, s Dubrovnikom, na pet dijelova te je bila suprotstavljena Turcima i Veneciji. Jedino je mala Dubrovačka Republika uspjela sačuvati slobodu i granicu. Dalmacija je uspjela dostići najveći razvitak renesansne književnosti dok je Istra bila podijeljena između Venecije i Habsburgovaca. Sve novo što je donijela renesansa utjecalo je u velikoj mjeri i na naše pjesnike koji su se također okrenuli antičkoj i suvremenoj europskoj kulturi. Na scenu je stupio puk i upravo je ta pučka podloga bila dobar temelj da naša književnost krene „naprijed“. Renesansa je i u Hrvatskoj uspjela stvoriti prilično zatvorene krugove u kojima se piše različitim idiomima, a ti se idiomi, svaki za sebe, uzdižu do književnog jezika. Unatoč tim krugovima i dalje se zadržava zajednička tradicija. Osjećaj radosti koji je izbijao iz talijanske poezije kod nas se pak pretvara u tužnu povijest preotete djedovine te se često opjevavaju i stalne prijetnje hrvatskom teritoriju i to posebice od strane Turaka. (Franičević, 1974: 7-11)

Hrvatska renesansna književnost bila je vezana za pojedine centre, jedinice, koji su bili odijeljeni. Renesansna književnost pisana je narodnim jezikom. Najljepše je procvatela upravo u Dubrovniku koji je bio mjesto naših napoznatijih i najslavnijih renesansnih pisaca kao što je i sam Marin Držić. U Dubrovniku je se sve više pisalo na štokavskom dijalektu ijekavskog tipa. Glagoljicu i ćirilicu potisnula je latinica kojom je pisala i prva generacija dubrovačkih petrarkističkih pjesnika među kojima su Šišmundo Menčetić i Džore Držić. Taj jezik nije bio normiran jer su pisci uglavnom pisali idiomom svoga zavijača. Međutim, u svakom idiomu pojedinog pisca može se prepoznati jedna zajednička crta jer je na svaki idiom utjecala duga povijesna književna baština, usmena i pisana književnost. Na taj način svi naši pisci su uspjeli sačuvati jednu zajedničku crtu. (Franičević: 1974: 15)

Sve što smo rekli o renesansi dosljedno prati i dubrovački krug pisaca. U taj krug ubrajamo pjesnike petnaestog i početka šesnaestog stoljeća. Dubrovnik kao grad svoju samostalnost je počeo stjecati već u XI. stoljeću, a naziv Dubrovačka Republika pojavljuje se nakon potpisivanja Zadarskog mira 1358. godine. Zahvaljujući dobrom geografskom i ekonomskom položaju, Dubrovnik je nekoliko stotina godina uspio očuvati svoju samostalnost i steći neke povlastice. Jači kulturni uspon grada započinje u XV. stoljeću kada počinje izgradnja prvih biblioteka i javnih zgrada. Mnogi Dubrovčani odlazili su na školovanje u Italiju te se vraćali i pisali djela

pod utjecajem talijanske književnosti. Krajem istoga stoljeća počelo je osnivanje prvih kazališnih družina i prvog svjetovnog kazališta. Tako Džore Držić objavljuje poznatu dramsku eklogu *Radmio i Ljubmir*. Pravi procvat kazalište je doživjelo za vrijeme Marina Držića koji je napustio poznati oblik pastorale tako što je u svoja djela unosio elemente seljačkog i pastirskog života. Držićev se dramski rad uklapa u opće okvire mediteranske renesanse. Očit je i jak utjecaj humanizma u dubrovačkoj književnosti pri čemu se javljaju mnogi latinski pisci, pjesnici ili pak povjesničari i filozofi.(Franičević, 1974: 44-48)

3. KOMEDIOGRAF I PJESNIK MARIN DRŽIĆ

Marin Držić, poznat pod nadimkom Vidra, rođen je u Dubrovniku najvjerojatnije 1508. godine. Hrvatski je pjesnik, dramski pisac, ali okusio je i čari kazališta i scenskog nastupa. Dubrovačka pučanska porodica Držića bila je dosta imućna, ali je nakon njegovog rođenja pala na dosta niske grane što se tiče novca. Već u ranoj dobi bio je predodređen za svećeničko zvanje iz razloga što je njegova porodica od davnina imala pravo predlagati po jednog rektora crkve Svih Svetih. I zaista, Držić je kao osamnaestogodišnjak postao rektor spomenute crkve, ali uz to mu je nametnuto i orguljanje u stolnoj crkvi. (Kombol, 1961: 152)

Zanimao se za glazbu od same mladosti, a na studij u Italiju uputio se u zrelijoj dobi odstupivši tako s mjesta rektora i orguljaša i to uz potporu Vijeća koje mu je dodijelilo 30 dukata. Studij je upisao u Sieni gdje je 1541. izabran za vicerektora Sveučilišta, a uz to je obnašao i dužnost rektora. Upravo se ondje imao priliku susresti s poetikom Plautovih i Terencijevih komedija koje su bitno utjecala na nastanak njegovih najvažnijih prozних djela. Isto tako je imao priliku upoznati mnoge autore onodobne eruditne komedije kao primjerice L. Ariosta koji je bio jedan od najvećih Držićevih uzora. Smatra se kako je upravo u Sieni došao u dodir s oblicima kazališne djelatnosti te da je stekao široki spektar znanja o dramskoj i scenskoj umjetnosti uopće. Nakon sudjelovanja u zabranjenoj predstavi, vratio se u Dubrovnik nakon čega ponovno putuje u Beč, a zatim i u Carigrad sa grofom Kristofom Rogendorfom.

Književne djela Marina Držića prije odlaska u Italiju predstavlja mala zbirka ljubavnih pjesama koju je izdao 1551., a u koju je uvrstio i komediju *Novelu od Stanca*. Držić je sve svoje poznate drame pisao za prikazivanje o pokladama. Danas nam je poznato jedanaest komedija, ali jasno je kako to nije sve što je Držić napisao. Velikom uspjehu Držićevih djela, a posebice pastirskih igara, pomogao je i poseban oblik u kojem se pastirske igre pojavljuju. Kod Držića je to bio spoj sentimentalne pastirske igre i seljačke lakrdije. (Kombol, 1961: 153,155) Držić je svojim pastoralama, komedijama i igrama želio publici dočarati svijet u kojem žive, odnosno prikazati im njihovo vlastito ponašanje i životnu svakodnevicu. Vrlo vjerno je skicirao ljudsku narav i sliku života, osobito u Dubrovniku, čime je želio utjecati na ljude i potaknuti u njima preokret. (Bogišić, 1989:70)

Držić je napustio pisanje pjesama namijenjenih malom broju školovanih ljudi te je počeo stvarati djela razumljiva svim njegovim zemljacima. Na taj je način prvi proveo demokratizaciju književnosti omogućivši svima užitek u književnom djelu. (Ratković, 1969: 139)

Nakon povratka u Dubrovnik, 1548. godine, *Pomet družina* izvela je pred Kneževim dvorima komediju *Pomet* u kojoj se prvi put pojavio lik Dunda Maroja i drugih Dubrovčana koji su postali središnji likovi Držićeve komedije. Godinu dana nakon *Pometa* odigrana je pastirska igra *Tirena* u kojoj je alegorijski prikazana dubrovačka vlast i pozitivno određena dubrovačka vlastela što je rijetkost u Držićevim komedijama. Nakon izvođenja *Tirene* Držić je bio primoran braniti se od optužaba da mu je djelo plagijat, a u pomoć mu je priskočio i Mavro Vetranović koji se obratio Dubrovčanima rekavši za Držića da „*pjesance rajse poje, a nikoga ne potkrada*“. Iz tog je razloga za drugu izvedbu *Tirene* napisao poseban proslav u kojem hvali svoje stvaralaštvo i obraća se svojim napadačima. Godine 1550. izvedena je stihovana komedija *Novela od Stanca* na piru Martolice Hajdinova. Komedija je to koja govori o spletki dubrovačkih mladića nad Vlahom Stancem. *Pomet družina* 1551. odigrala je proznu komediju *Dundo Maroje* u kojoj je jasno vidljiva Držićeva netrpeljivost i kritički odnos prema dubrovačkoj vlasteli. Družina *Garzarija* 1552. izvodi komediju *Pjerin*, a družina *Njarnjasi* 1555. komediju *Skup* u kojoj su dramatizirane nevolje sa škrtcem. *Skup* je ujedno, uz *Dunda Maroja*, najsavršenija Držićeva komedija u kojoj se dramatiziraju nevolje zlih i pokvarenih likova. U prologu *Skupa* Držić je najavio povratak pastoralu, a svoje obećanje je ispunio napisavši svoju veliku pastoralu *Grižulu*. Kao čovjek renesanse Držić je na umu imao veselje i zabavu koju želi pružiti svojim gledaocima zato u njegovim komedijama nalazimo mnogo mjesta kojima se publika srdačno smije, što zbog poklapanja sa stvarnošću, a što zbog izvrsne doradenosti likova i scena. Osim mnogih komedija poznata je i Držićeva tragedija *Hekuba* napisana po uzoru na talijanski prijevod Euripidove *Hekube*, a izvedena 1559. Unatoč predlošku, Držićeva tragedija posve je originalno djelo. Godine 1562. Držić napušta Dubrovnik i seli u Veneciju gdje postaje kapelan mletačkog biskupa. U Veneciji je napisao nekoliko pisama usmjerenih protiv političke situacije u svojem rodnom gradu posebno negativno progovarajući o prijateljskom odnosu dubrovačkih vlasti s Turcima. Ondje umire 2. svibnja 1567. godine.¹

¹ Podaci o autorima pored kojih nisu navedene bibliografski podaci preuzeti su sa mrežnih stranica: <http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/1055-drzic-marin>

4. NOVELA OD STANCA

Prikazana u Martolice Hajdinova na piru

Na sceni ove „novele“ pojavljujese mnoštvo živih, izvornih likova koji su do danas zadržali svoju svježinu i sugestivnost. *Novela od Stanca* komedija je napisana u stihovima, a prvi put je prikazana na piru Martolice Hajdinova 1551.godine. Prema mišljenju kritike ovo je ujedno i jedno od najuspjelijih Držićevih djela iz razloga što je i po radnji i po likovima koji u njoj sudjeluju, izdanak dubrovačke sredine. Frano Čale drži kako je *Novela od Stanca* „u svojoj književnosti i jednostavnoj savršenosti stilski najčistije i možda najbolje složeno djelo dubrovačkog komediografa“. (Držić, 2002: 6) Ova Držićeva komedija u sedam prizora spoj je pastorage i farse. Načinjena je da zabavi i nasmije publiku. Komedija nije podijeljena na činove, ali u njenom sadržaju jasno se uočavaju tri slike. Fabula ove jednočinke je jednostavna. Dubrovačka trojka Vlaho, Miho i Dživo lutaju gradom za vrijeme pokladne noći tražeći zabavu. Vlaho se već pobio s nekim pred vratima prostitutke, Miho se otkrao od oca, a Dživo se pobio s „noćnicima“ kakav je i on sam. Planovi su im propali pa su se odlučili pozabaviti s hercegovačkim seljakom. Držić je često komediji pristupao kao čovjek izvanrednog zapažanja pa je tako likove i događaje s kojima se susretao u stvarnosti, a koji su mu se nametnuli nekom značajnošću riječi i postupaka, često interpolirao u teatar.

5. SKUP

Komedija prikazana u Saba Gajčina na piru

Komedija *Skup* čista je plautovska komedija s odlikama eruditne talijanske komedije o čemu svjedoči i sam prolog u kojem satir govori kako je „sva ukradena iz Plauta“. Cijelu svoju komediju Držić je posvetio omraženoj dubrovačkoj škrtosti pri tome osudivši svoje suvremenike i bogatunski dubrovački stalež. Komediju je sastavio od mnoštva likova različitih jezika, staleža i kultura postižući na taj način komiku u svom djelu. Naglasio je pri tome važnost i pravo individualne ljubavi naspram one koja se javlja čisto iz računa i koristi. Komedija je jasna kritika tadašnjim nepisanim pravilima o sklapanju brakova u starom Dubrovniku i kritika ondašnjeg društva. Ono o čemu je Držić rado progovarao, o dnosu stari – mladi, prisutno je i u ovoj komediji. Isto tako progovara o mnogim narodnim običajima prikazujući pritom sliku renesansnog Dubrovnika i njegovih stanovnika o čemu ćemo više reći u daljnjem tekstu.

6. SLIKA DUBROVNIKA U KOMEDIJAMA MARINA DRŽIĆA

Komediograf Marin Držić značajna je osoba za povijest Dubrovnika i njegovo građanstvo. Poznat je kao veliki kritičar ondašnjeg dubrovačkog puka i vlastele. Tako je u svoje komedije stavljao likove koji se po svojim osobinama odslikavaju u nekim stvarnim osobama Držićeva vremena. Pomoću citata поблиže ćemo objasniti i protumačiti te pokušati dati sliku dubrovačke svakodnevice u Držićevo vrijeme. Citati koji opisuju stanovnike i ulice navodit ćemo tako da pored citata navedemo izvor, a zatim ćemo citate поблиže objasniti u kontekstu dubrovačke povijesti. Citati će se odnositi na ulice i prostor samog grada i njegove okolice te na građane Dubrovnika i njegove okolice i zaleđa, posebice seljaka koji su često svraćali u grad. U rad smo uvrstili i narodne i pokladne pjesme te sam jezik kojim se Držić koristio, a koji također daje sliku renesansnog Dubrovnika. Na taj način će nam obrađena djela posvjedočiti o autorovoj povezanosti s rodnim gradom i zajednicom iz koje je potekao.

6.1. Dubrovačke ulice, okolica i zaleđe u komedijama *Novela od Stanca* i *Skup*

U odnosu na postavljenu temu zanimljivo nam je istražiti spominjanje Dubrovnika, njegovih ulica i zaleđa u istraživanim komedijama. Držić je u svoje komedije utkao velik broj aluzija na određena zbivanja u starom Dubrovniku. Ti nanosi i aluzije žive u određenoj strukturi komedija i danas. Svoj kazališni prostor Držić je organizirao u odnosu na stvarnost tako da je gledateljima sugerirano da je scena u biti imitacija stvarnosti. (S. P. Novak, 2002: 55) U Držićevo doba grad se oporavljao od potresa 1520. godine i poprimao je renesansni izgled. Držić u svojim djelima često spominje predjele unutar gradskih zidina. Počevši odtoga, već u prvom prizoru *Novela od Stanca* imamo mladog dubrovčanina Vlahu koji u dijalogu s Mihom spominje jednu dubrovačku ulicu Duičinu:

Činit skakat umije s Duičinijeh skalina gamad'ju kak s' ti. (Novela od Stanca, 2002: 82.)

Ulica Duičina nalazila se u Dubrovniku prije potresa, a spuštala se strmo od tvrđave Minčeta prema Placi. Iz tog razloga Vlaho spominje skaline, stepenice, jer se njima dolazilo do te ulice. U Duičinoj ulici nalazio se bordel i ulica je bila poznata po kurtizanama. Držić u svojim djelima često spominje ovu ulicu pa je tako u *Noveli od Stanca* ona spomenuta dvaput. Ulice grada Držić je vješto utao u dramaturgiju svakodnevnog života u svojim djelima. Tako osim ove ulice

spominje i nekedruga, ali i mnoge predjele ili „četvrti“ grada kao primjerice Podmirje. Podmirje je bio prostor ispod zidina sa sjeverne strane grada te je također bio „poznat“ po prostituciji. Ta ulica danas ne postoji, danas se ona naziva ulica Ispod mira i nalazi se u blizini gradske luke. Podmirje se spominje u prvom prizoru *Novele od Stanca: Iz Podmirja u onoga?* (Novela od Stanca, 2002: 83).

Jedan drugi prostor spominje se u prologu *Skupa: Njeke se sad maškarate čine, para da se na Placi razgovaraju*. (Skup, Držić, 2002: 11) Ovaj citat uzeli smo iz prologa komedije *Skup*, a vidimo kako se opet spominje jedna ulica koja je bila čest motiv u komedijama Marina Držića. Placa je bila najduža ulica u Dubrovniku koja je povezivala glavne ulaze u grad, Vrata od Ploča s Vratima od Pila. Placa je bila glavno mjesto okupljanja te je u Držićevo vrijeme obuhvaćala Stradun i prostor od Kneževa dvora do katedrale. O ovoj ulici svjedoči i Filip de Diversis 1440. godine u svom djelu „*Opis slavnoga grada Dubrovnika*“:

»*Gradska Placa, pristojno široka u odnosu na veličinu grada, koji se stere kao izdužena školjka, sva je popločana opekama. Jednako su tako popločane sve glavne ulice, na isti način kao i ulice i uličice u Veneciji. (...) Stoga su stari dubrovački plemići izgradili jednu lužu ili okupljalište posred Place, dosta široko i dugačko, gotovo četverokutno, opasano zidićem, s dva ulaza i izlaza*«. ²

Marija Plemić Lončar u svom radu „*Ceste, ulice i trgovi srednjovjekovnog Dubrovnika*“ (1991.) također govori o ulicama i pri tome kaže kako su upravo prostori izvan grada, kao što je lučki dio i dio uz Vrata od Ploča i Pila, pripadali važnim javnim prostorima.

Kada Vlaho govori s Mihom u *Noveli od Stanca*, on spominje i ulicu Garište. Ta se ulica i danas nalazi kraj franjevačkog samostana, a ime je dobila po požaru koji je ondje izbio:

U one, čudan t' si, stareži s Garišta. (Novela od Stanca, 2002: 84.)

Garište je bila ulica okomita na Placu. U svojim djelima rijetko je spominjao zgrade spomeničkog značenja. U *Noveli od Stanca* spominje se Loža, gotička česma koja se danas naziva mala Onofrijeva česma iako je dokazano da je česma djelo gotičkog kipara Petra Martinova iz Milana. (Fisković, 1969: 34) U *Leksikonu Marina Držića* kao kipar se navodi

² Citat preuzet iz: Diversis, Filip, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Anali zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No 43., svibanj 2005., izvor: Hrčak

Napuljanin Onofrio di Giordano della Cava i godina izgradnje 1438. Filip de Diversis opisuje česmu u svojoj knjizi *Opis slavnog grada Dubrovnika*:

Izvana je obložena izglačanim i izmjerenim živim kamenom, a na nekim malim stupićimarazaznaju se uklesani različiti likovi životinja. (citirano prema Leksikon Marina Držića, 2009: 558)

Ta česma se i danas može vidjeti u Dubrovniku, a nalazi se kraj Vrata od Pila.

*Sinoć je došao neki Vlah smiješan,
I nebog nije našao u gradu nigdje stan,
Ter se je prislonio prid fontanu uz mir,
Kozle je donio i grudu i jedan sir. (Novela od Stanca, 2002: 85.)*

Osim mnogih ulica koje se spominju u Držićevim djelima, njegovi likovi često izgovaraju i imena crkvice. Tako primjerice Variva kada raspravlja sa Skupom o tome što ih drži gladnima i neda im da pripreve nešto u kuhinji iz straha za svoje „tezoro“, obraća mu se i kaže neka „*hodi, tamo ga gočula zadavila. Gospo od milosrđa.*“ (Držić, 2002: 19) Gospa od milosrđa ujedno je naziv crkvice koja i danas postoji pod brdom Petkom na Lapadu, u okolici Dubrovnika. Osim ove crkvice spominje se i svetac Tripun koji je zaštitnik Kotora, a spominje ga Pasimaha koji je i sam Kotoranin i to dvaput pa vidimo koliki je opseg raznolikosti Držićevih likova. Prvi put kada govori s Grubom; *Santo nostro de Cattaro*(Skup, 2002: 40). Drugi put je sv. Tripun spomenut kada Drijemalo i Pasimaha odlaze starcu i ovaj pomisli kako su ga došli opljačkati pa Pasimaha od čuđenja koliko je starac „lud“ izgovori *Per san Trifon da Cattaro* (Skup, 2002: 50) ili u prijevodu „*Za svetog Tripuna kotorskog*“. Sve to nam svjedoči kako su likovi iz okolice Dubrovnika bili česti sudionici dubrovačkog života i kako su često boravili u gradu. Držić je tako u svoje komedije uvodio i ljude koji nisu bili Dubrovčani, ali su često boravili u Dubrovniku.

Držić je u svoje likova utkao ponešto i dubrovačke povijesti o uređenju tadašnje republike. Tako je često znao spominjati i predjele koji su se nalazili u sastavu Dubrovačke Republike kao primjerice otoke. Kada Dživo govori *Ovo smješnijega, brate, Vlaha od svijeta; nije ga luđega od Rta do Mljeta* (Držić, 2002: 98) misleći pritom na Stanca, spominje dva otoka koji su se nalazi u sastavu Dubrovačke Republike. Rt, Rat ili Art stari je naziv za poluotok Pelješac.

6.2. Život unutar zidina

U *Noveli od Stanca* spominju se ulice koje su bile na zlu glasu zbog loših žena. Ipak, u ovoj se komediji spominju i vile. Vile su ovdje rekviziti koji služe da bi se prije svega složila zabava, točnije „novela“ ili šala. Spomenimo tako Dživinu Pavicu *koja penga lica* (*Novela od Stanca*, 2002: 93), glavaricu vila koje će tobože pomladiti starca. Vile su u Držićevim komedijama često označavale prostitutke za kojima su se povlačili dubrovački mladići. Renesansne dubrovačke kurtizane ne treba doživljavati kao otmjene i raskošne „dame“. Grad je bio pun običnih prostitutki kao što su Kitica, Perlica, Profumanica i Pavica.

Iz Držićevih komedija proviruje dubrovački urbanistički okvir. Komedije stvaraju živahnu sliku spomeničko-urbanističke sredine pa i samog života unutar zidina. Tako Držić progovara o životu po danu, ali i o životu po noći govoreći kroz svoje likove o čestim noćnim razbojstvima koja su se znala događati u mračnim predjelima grada. Noćni Dubrovnik bio je izazov za mladež koja se okupljala u družine, ali je isto tako bio i pun opasnosti. Arhivski dokumenti bilježe mnoge noćne ispade koji su znali završavati krvavim obračunima. Nošenje mača bilo je uobičajeno za muškarce, ali i za mladiće o čemu svjedoče i mladi Dubrovčani u našoj komediji kada Miho kaže Vlaha *daj da se sijecamo* (Držić, 2002: 82). Pripadnici nižih slojeva nisu javno smjeli nositi oružje. U međusobnim obračunima uporaba mača bila je česta. Igre mačeva bila je česta noćna pojava baš kako je Držić to pokazao u *Noveli od Stanca* gdje Vlaho i Miho jedan drugome prijete *sijecanjem*. Dživo, Vlaho i Miho živi su primjerci mladića kakvi su dubrovačkim čuvarima, ili kako ih Držić naziva *hasasima*, zadavali posla i upravo o njima Stanac i progovara kada kaže:

...u noćnoj da tmasti zločinac ki mene

Ne bude pokrasti kon vode studene. (Držić, 2002: 89)

6.3. Dubrovčani i seljaci, moda i školstvo

Držićev književni svijet nastanjuju pravi seljaci i pastiri, a njegovim se komičkim scenama kreću Dubrovčani i stanovnici njegove bliže i dalje okolice sa svim svojim pripadajućim karakteristikama. Čovjek je u središtu Držićeva zanimanja i on je pomoću svojih likova u komedijama postigao relaciju čovjek-prostor-vrijeme rekonstruirajući na taj način povijesnu svakodnevicu svog grada i njegovih stanovnika i seljaka koji su često boravili u Dubrovniku prvenstveno zbog trgovine.

Mnogi seljaci morali su se spuštati u grad kako bi prodali ondje svoju robu, a oni koji su bili iz udaljenijih mjesta bili su primorani noć provesti u gradu. Tako jedan seljak koji kaže za sebe *Stanac se zovem ja, s rijeke Pive (Novela od Stanca, 2002: 94)* postaje predmet šale trojice Dubrovčana. Piva je rijeka u Crnoj Gori, a seljaci s Pive i Tare često su silazili u Dubrovnik. Stanac je morao prenoćiti uz fontanu. Našao se u Dubrovniku za pokladnu noć kada se slavio Ivanjdan.

Renesansni Dubrovnik uživao je u glazbi, plesu i predstavama što se očitava i u mnogim arhivskim dokumentima i zaspisima. Valentina Gulin u svom radu *Antropološka vizura povijesti. Držićev Dubrovnik* kaže kako je „jedna od cjelina u okviru kojih se može proučavati pučka kultura je svijet poklada, koji kontekstualizira razumijevanje različitih izričaja pučke kulture.“³ Upravo je u *Noveli od Stanca* pokazana jedna pokladna noć. Kako je grad bio uređen hijerarhijski, poklade su bile vrijeme kada se u gradu razbijala granica društvene strukture. Sva kazališna izvođenja povezana su uz blagdane, karnevale i pirove. U pokladnim danima sudjelovalo je cjelokupno stanovništvo Dubrovnika, i plemići i pučani koji su paprenim šalama, dosjetkama, recitacijama i ostalim predstavljali značajan faktor društvene zabave. Vesele družine tako su uz maske i prikladno pokladno pjevanje odredile početne vidove kazališne igre u starom Dubrovniku. (Foretić, 1969: 234)

Rijeka Piva i Tara spominju se i u *Skupu* gdje se taj izraz koristi u smislu „ološ“, a također označava seljake stočare koji su se spuštali u grad iz daljeg zaleđa Dubrovnika. Velik dio pučana bio se seljačkog podrijetla, a u gradu su se najčešće zapošljavali kao sluge ili *godišnice*. Njih su u Dubrovniku prezirali pa su naziv „Piva i Tara“ koristili kao sinonim za „niži svijet“:

Kao svrački na grohotušu skupiše se lupeži komardari, ribari, Piva i Tara. (Skup, 2002: 39)

Držić ne samo da je na pozornicu izvodio ljude iz suvremenog života nego im je u usta stavljao riječi koje su izvrsno dopunjavale prikazanu stvarnost. U razgovoru likova doznajemo mnogo o društvenom i kulturnom životu starih Dubrovčana, o mladima i starima, njihovim odnosima, o školama, predstavama, modi, o slugama, itd. Razumljivo je da ćemo iz tih dijaloga razabrati i dio Držićeva stava prema tim pojavama. (Ratković, 1969: 136). Živi likovi tako su postali književni likovi Držićevih komedija. Tako se Držić dotakao i teme koja je uvijek bila aktualna u starom Dubrovniku, a to je opreka među generacijama kritizirajući tako snahe, mlade,

³ Citat preuzet iz: Valentina Gulin, *Antropološka vizura povijesti. Držićev Dubrovnik*, Etnološka tribina, Vol 26, No. 19 prosinac 1996., izvor: Hrčak

ali i stare, dajući nam tako vjernu sliku tadašnjeg društva. Mladi su drugačije gledali na život trošeći pritom bogatstvo koje su stekli njihovi roditelji. Kroz dijaloge mladih Dubrovčana Držić nam daje karakterizaciju dubrovačke mladeži. Kada Miho u *Noveli od Stanca* kaže kako se iskrao od „smiješna oca“ Vlaho mu odgovara *kako im se neće nijedna da su i oni bili svi lovci kako i mi sad* (*Novela od Stanca*, 2002: 84) Iste teme Držić se dotaknuo i u *Skupu* gdje Niko osuđuje mlade govoreći kako roditelji od njih u starosti mogu očekivati samo grubost, ali ne i pomoć:

Jes, na to se nasloni, na sinove se naslovi – našao si štap, u sadnje brijeme, da se podštapiš, - da te ne scijene i da tvoju staros pogrđuju i da se gospode nad tobom. (*Skup*, 2002: 68)

Na tu kritiku nadovezuje se Dživo koji je srednjih godina i koji, za razliku od Nike, ne misli tako nego razumije mladenačke ludosti. Prije susreta s Nikom Dživo kaže kako *mlada nemoru učinit da nije mlad i da svojom naravi ne provodi* (*Skup*, 2002: 66). Dživo čak ide toliko daleko da krivnju za sukob mladih i starih baca upravo na očeve:

Oci nerazumni zlijem guvernom, nemirni s bata, koji palicom, ne ljubavi od oca, alevaju sinove, učine da im su sinovi ne sinovi ma neprijatelji. I na to ih pravda Božija osudi er sinove valja alevat kako sinove a ne kako robove. (*Skup*, 2002: 68)

Jasno je da se u tome očitava i sama Držićeva kritika koja je upućena i mladima i starima. Dubrovnik je u njegovo vrijeme bio pomorska i trgovačka republika tako da je moć novca bila jaka. I oni najsiromašniji pučani mogli su postati bogati, a novac im je donosio moć i bolji položaj u društvu. Stoga je bilo normalno da su stariji pučani, ali i vlastelini, trčali za novcem zanemarivajući pritom svoju djecu, a mladići su to koristili, trošili imetaki priklanjali se zabavi i uživanju. Držić je stoga krivnju za neslogu među generacijama nalazio i u jednim i u drugima.

Osim kritike mladićima koji su bili skloni rasipanju nalazimo i mnoge kritike i opise tadašnjih nevjesti i starijih godišnica. Jedan od boljih opisa nevjesti daje nam Dobro u *Skupu* kada kaže kako ona ne voli „sadanje nevjesti“ jer te *spavaju do podne, a kad se probude, ni dvije im djevojke nisu dosta da ih sapinju i oblače. A kad se obuku, jedva do objeda mrdajući oko glave njeke čičke od kosa zavijajući i pri zrcalu.* (*Skup*, 2002: 43) i dalje Dobro nastavlja protiv nevjesti govoreći kako *s funjestre na funjestru svilice klubačac naviju, pomrdaju u čestjelicu zlatnu, iglenicu od srebra zatvore i otvore, a djevojke se zovu, a posli su: cvijetje se kupuje; u dumana, u Čičilija, u Justina po rusate se vodice posila.* (*Skup*, 2002: 43,44) misleći pritom kako

uopće ne izlaze iz kuća nego samo staju po prozorima i obilaze ondašnje trgovce, vlasnike dućana, koji prodaju svilu što je uistinu i bilo tako za vrijeme Držića. Dobre govori kako u njeno vrijeme nije bilo tako i da su one kao mlade djevojke bile *i mlade i gizdave, ali su ipak u ognjište ulazile*. (Skup, 2002: 44)

Međutim, ne kritizira se samo ondašnja mladež već nam Držić daje i opise tadašnjih svekrva. Tako već u prologu *Skupa* nalazimo opis svekrva kada satir za njih kaže da *vazda kore, vazda karaju, vazda psuju, vazda nemirne! A neboge nevjeste ne smiju se ni tužit, obikle ih su*. (Skup, 2002: 12) Ne štedi niti godišnice za koje Skup kaže da *samo cancaju s susjedami* (Skup, 2002: 36) što bi značilo da samo ogovaraju i komentiraju.

Držić je ujedno i prvi pisac koji se dotiče odgoja u književnom djelu, ali i prvi koji paralelno s tim zapisuje nešto i o dubrovačkoj školi. Već spomenuti Niko u *Skupu* nam daje još neke opise dubrovačke mladeži. Tako primjerice grdeći mladog Pjerića govori *kako se skita, dezvijana mladost; malo na skulu hode, malo umiju, gradu sramotu činiti, a sebi su smrt*. (Skup, 2002: 58) Dalje kaže nešto i o modi grada, a uz to i o samom školstvu prema kojem je Držić bio dosta kritičan jer je živeći u Sieni uvidio neke njegove nedostatke:

Gdi su litere od ovoga grada? Gdje kostumi? U plaštijeh od persa, u gaćah od svile, u rukavicah profumanijeh! Ne denjamo se svitu nosit koja se u gradu čini, neg ištemo ispriko svijeta komade koji nam će personu uresit; a ne nastojimo da nam ispriko svijeta meštri dohode, da nam pamet usade. (Skup, 2002: 60)

Ovo je ujedno kritika tome što su se finije tkanine u ono vrijeme uvezile iz inozemstva, a roba proizvedena u Dubrovniku se zanemarivala. Opet nam u drugu ruku to svjedoči i o gospodarskom prosperitetu Dubrovnika u to doba. U to vrijeme tekstilna industrija u samoj Dubrovačkoj Republici, koja je prije cvjetala, došla je u krizu jer su dubrovačke vlasti počele uvoziti jeftiniju i kvalitetniju robu. To stanovnicima i ondašnjim trgovcima nije odgovaralo jer nisu mogli trgovati svojom robom. Držić tako kroz svoje likove pokazuje nezadovoljstvo Dubrovčana, ali daje i kritiku tadašnjeg školstva te misli kako bi bilo bolje da umjesto uvozne robe dovode školovane ljude izvana koji bi popravili ondašnje školstvo i uveli red.

Držić se nije oslanjao samo na kritiku pojedinih pripadnika društva nego je škrtost u svojoj komediji *Skup* postavio kao instrument koji je poslužio kao kritika i ostalim aspektima dubrovačkog života. Prvenstveno kritizira oholost koja je pojavila u društvu. O toj oholosti i

sebičnosti građana, ali i vlade Dubrovačke Republike svjedoče i pisma Marina Držića u kojima on piše kako *se njihova oholost više ne može podnijeti*. (*Leksikon Marina Držića*, 2009: 556)

Skup je postavljen kao kut gledanja odakle se sredina pokazala u drugačijem svjetlu i poretku. Tako osim društvu kritiku upućuje zakonima i pravilima koja su tada važila u Dubrovniku. Kroz lik Zlatog Kuma u *Skupu* kritizira se i ondašnji propis koji je branio brakove između vlastele i pučana. Stoga Držić preko svog lika kaže kako bi svi trebali slijediti primjer Zlati Kuma i Andrijane jer bi na taj način bilo više sloge i manje siromaštva. Isto tako se kritika daje i nepisanom dubrovačkom zakonu prema kojem su sve djevojke bez miraza ili s premalo miraza bile osuđene svoj život provesti u samostanu.

6.4. Jezik Držićevih komedija

Držić u svojim komedijama ne progovara samo o uređenju grada ili o karakterima tamošnje mladeži nego kroz svoje likove progovara i o pučkim običajima. Kod sluga i seljaka koristio se prostonarodnim izražavanjem što je njegovim djelima davalo posebnu draž i ljepotu, a i podizala se estetska vrijednost djela. Prema tome, Držić je prekinuo s književnom tradicijom i prestao je koristiti samo jezik dubrovačkih pjesnika. On je u svoje komedije unio i dio govora običnog puka. (Ratković, 1969: 139)

Franjo Švelec kaže kako se o književnom djelu i vremenu u kojem je Držić napisano najviše može saznati preko jezika kojim je djelo pisano. Početak svog stvaralaštva Držić je započeo na utrtoj stazi književne tradicije. Držić se u trenutku pisanja svojih komedija našao pred jezikom svoje sredine, ali i pred govorom seljačkog svijeta što se iz okolice slijevao u grad donoseći na prodaju svoje proizvode. Taj je svijet sa sobom donosio svoju pjesmu i razne druge oblike folklornog stvaralaštva koje su Dubrovčani nerijetko unosili u svoj govor. Dubrovnikom su se kretali ljudi iz Dalmacije pod mlatečkom vlasti, ali i oni iz unutrašnjosti – Srbije, Bosne i Hercegovine. Bilo je tu i Židova i Turaka. Sve je to davalo šarolikost govoru dubrovačkih ulica. Sva ta mješavina govora slila se u poseban jezični izraz Držićevih komedija i poslužilo mu kao stvaranje posebnog dramskog jezika. Upravo mu je taj dramski jezik poslužio za dočaravanje dubrovačke stvarnosti i zbiljskog života renesansnog Dubrovnika. Gradske i seoske pjesme, počašnice, zagonetke, poslovice i priče drugi su blok jezičnog izraza u Držićevim komedijama

koje poprimaju komičku funkciju u raznim monolozima i dijalozima njegovih likova. Takve pjesme pronalazimo u *Noveli od Stanca*, a često ih izgovaraju i godišnice u komediji *Skup*.

Kada Dživo kaže da *spi s uha na uho* (*Novela od Stanca*, 2002: 89), on izgovara jednu od poznatim dubrovačkih poslovice koja se često mogla čuti među pukom, a značila bi spavam oprezno. Ili kada se Dživo u trećem prizoru predstavlja Stancu kao:

*Sedmi muž,
prezime Dugi nos,
na sebi kako spuž
nosim dom gdi sam gos.
Pijem vince bez vodice;
voda mi je bistra mila,
gdi ma ljubi mije lice
kad je od ruže venčac svila.* (*Novela od Stanca*, 2002: 94)

recitirajući tako jednu pučku pjesmicu koja se osim ovdje spominje još i u *Veneri i Adonu*. Prema narodnom vjerovanju, vukodlak sa sobom nosi svoj dom kao puž kućicu.

Pučke pjesme često srećemo i u komediji *Skup* gdje ih najčešće izgovaraju ondašnje godišnice. Tako primjerice Gruba recitira jednu pjesmicu kada govori s Varivom o starosti i mladosti. Ta pjesma se tada savršeno uklapa i poprima funkciju dodatne komike:

*S mladijem mladi,
S starijem stari!
Da mi mlada,
Ne hajem glada;
Ako me je mlad ubio,
Ali mi je, brajo, mio.* (*Skup*, 2002: 18)

Gruba je više puta u komediji izrekla pjesme, prvi put s Varivom, a drugi put kada govori s Kamilom o njegovoj ljubavnoj boljezni prema Andrijani pa mu kaže: *Kadmi daš neka znaš, za tebe ću skočit dvaš* (*Skup*, 2002: 23), tražeći pritom od njega slatkiše u zamjenu za govor s Andrijanom. Kada joj on odgovri da će joj dati zahare odnosno slatkiše, ona mu opet odgovara pjesmicom, ali ovaj put ona je gradskog porijekla:

*Da mi slatko,
Na ti glatko! –
Hodi živo! –
Neću! – Jao!
Komu je krivo,
Budi mu žao.* (*Skup*, 2002: 24)

Gruba se koristi uzrečicom i kada govori s nametljivcem Munuom da od nje uzme zvek, tj. ništa.

Gruba mu kaže:

*Uzme zveka za miris:
Sad mi pođi,
Paka dođi;
Majka neće,
zbogom veće. (Skup, 2002: 30)*

Ovdje je, kako Šimčik kaže, riječ o bosansko-muslimanskoj priči koja kaže kako se za pomoć pri nekom radu dobije fiktivna plaća – primjerice udisanje mirisa hrane, tj. ne dobije se ništa. Jasno je kako je ta uzrečica bila poznata među Dubrovčanima inače je Držić nebi koristio u svojoj komediji. Ovako je jasno da su gledaoci bili upoznati s pričom i samom uzrečicom.

Sve navedeno posebnost je Držićevih komedija i njegovih likova. Posebnim ih čini upravo ta povezanost s riječi i folklorom njihovog rodnog kraja. Upravo su na na taj način likovi najvjernije dočarali Dubrovčane i njihove „goste“.

7. ZAKLJUČAK

Josip Skoko u predgovoru Držićevim komedijama kaže kako Držić nema premca među hrvatskim komediografima⁴. Nakon detaljnije analize njegovih dviju komedija, *Novele od Stanca* i *Skupa*, mogli bismo se složiti kako je ta tvrdnja uistinu točna. Po snazi njegova izraza, jezika i stilske organizacije djela te živosti likova i njihovih monologa i dijaloga, jasno je kako je Držić izvanredno oslikao dubrovačke i mediteranske prilike svojega doba. Interakcija književnog diskursa i povijesti Dubrovnika za vrijeme Marina Držića prepoznatljiva je u njegovim komedijama i likovima koji skoro pa savršeno oslikavaju dubrovačku svakodnevicu. U svojim scenskim djelima vjerno je dokumentirao život svog vremena, grada, njegovog podneblja i zaleđa.

⁴ Iz predgovora Držićevih komedija: Držić, Marin, 2002. *Skup. Novela od Stanca*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb

8. IZVORI I LITERATURA

Bogišić, Rafo, 1989. *Marin Držić*, u: *Hrvatska pastorala*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb

Držić, Marin, 2002. *Skup. Novela od Stanca*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb

Fisković, Cvito, 1969. *Likovna umjetnost u djelima i vremenu Marina Držića*, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, Matica Hrvatska, Zagreb

Foretić, Vinko, 1969. *Dubrovnik u doba Marina Držića*, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, Matica Hrvatska, Zagreb

Franičević, Marin - Švelec, Franjo - Bogišić, Rafo, 1974. *Povijest hrvatske književnosti*, Mladost, Zagreb

Kombol, Mihovil, 1961. *Povijest hrvatske književnosti do Narodnog preporoda*, Matica Hrvatska, Zagreb.

Leksikon Marina Držića, 2009., Urednici: Milovan Tatarin, Slobodan Prosperov Novak, Mirjana Matajija, Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

Novak, Slobodan Prosperov, 2002. *Povijest hrvatske književnosti*, Golden marketing, Zagreb

Ratković, Milan, 1969. *Marin Držić, pisac komedija*, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, Matica Hrvatska, Zagreb

Stojan, Slavica, 2007. *Granica javnog i privatnog u Držića*, u: *Slast tartare, Marin Držić u svakodnevicu renesansnog Dubrovnika*, HAZU, Zagreb

Švelec, Franjo. 1968. *Komički teatar Marina Držića*, Matica Hrvatska, Zagreb

MREŽNI IZVORI

Diversis, Filip, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, Anali zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No 43., svibanj 2005., izvor: Hrčak

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=12023

Plamić Lončar, Marija, *Ceste, ulice i trgovi srednjovjekovnog Dubrovnika*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol 29, No 1., veljača 1991., izvor: Hrčak

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=207938

Valentina Gulin, *Antropološka vizura povijesti. Držićev Dubrovnik*, Etnološka tribina, Vol 26, No. 19 prosinac 1996., izvor: Hrčak

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=120097